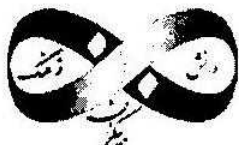

حکم ثانوی

و رابطه آن با حکم حکومتی

معصومه ایمانی

انتشارات بیکران دانش

وابسته به مؤسسه فرهنگی و هنری بیکران دانش و فرهنگ

سرشناسه	: ایمانی، معصومه، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: حکم ثانوی و رابطه آن با حکم حکومتی / معصومه ایمانی.
مشخصات نشر	: تهران: بیکران دانش، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۵ص.
شابک	: 978-600-8356-15-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: فقه -- قواعد
موضوع	: Islamic law -- *Formulae
موضوع	: حکم حکومتی
موضوع	: Act of state
موضوع	: مسائل مستحدثه
موضوع	: New problems (Islamic law)*
رده بندی کنگره	: ۱۳۰ الف/۵/۱۶۹BP
رده بندی دیویی	: ۱۶۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۹۹۱۶

انتشارات بیکران دانش

وابسته به مؤسسه فرهنگی و هنری بیکران دانش و فرهنگ

تهران، ص. پ ۳۷۳ - ۱۸۷۲۵ ☎ ۰۲۱-۵۵۹۳۶۴۶۹ ✉ info@bikanardaneh.com

حکم ثانوی و رابطه آن با حکم حکومتی

معصومه ایمانی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۵۶-۱۵-۸

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

© کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است و تکثیر، چاپ، ترجمه یا اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر به هر شکل ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

قیمت: ۱۵۸۰۰ تومان

سخن ناشر

در اثر بی‌مهتری‌های فراوانی که طی دهه‌های اخیر در حق کتاب و کتاب‌خوانی صورت گرفته، شرایطی برای صنعت نشر به وجود آمده که هرروز شاهد تعطیلی یک انتشارات یا تغییر شغل یک کتاب‌فروشی سابقه‌دار هستیم و سرانه مطالعه کتاب به پایین‌ترین میزان خود رسیده است.

اما انتشارات بیکران دانش در این برهه، رسالت خود را در پایداری و استقامت در برابر سختی‌های تلاش در جهت تعالی فرهنگی جامعه اسلامی و نشر کتب با موضوعات متنوع می‌داند و فارغ از هرگونه چشم‌داشتی، می‌کوشد با تشویق علاقه‌مندان به نویسندگی، از هر نگرش و سلیقه‌ای در چارچوب قوانین و مقررات، افکار و نظرات ایشان را در اختیار هم‌اندگان قرار دهد و با مشارکت خود نویسندگان، عده‌ای را به جمع کتاب‌خوانان بفزاید.

این مشارکت موجب شده تا در کنار دست‌نوشته‌های ارزشمندی که با انگیزه و پشتکار فراوان تولید شده، ولی به دلیل عدم انطباق همکاران ناشر، در کشوی میز شخصی صاحبان اثر یا حداکثر در قفسه پایان‌نامه‌ها یا دانشکده‌ها باقی مانده بودند، به دست علاقه‌مندان دانش و فرهنگ برسد.

شما خواننده عزیز نیز اگر اثری در دست دارید، بدین جهت برای عرضه عمومی آن، انتشارات بیکران دانش دستتان را می‌فشارد و تا پایان در کنار شما می‌ایستد و پذیرای نشر افکار و عقاید، تحلیل‌های سیاسی و اجتماعی، یافته‌های علمی، روایات آموزشی، پایان‌نامه‌های تحصیلی، داستان‌های کوتاه و بلند و اشعار و سروده‌ها می‌باشد.

امید است با خواندن کتاب «حکم ثانوی و رابطه آن با حکم حکومتی» که به قلم سرکار خانم معصومه ایمانی به رشته تحریر درآمده، ضمن استفاده از محتوای ارزشمند آن، با عزمی راسخ با ما تماس بگیرید و نام خود را در فهرست اهل قلم درج کنید.

دربیکران دانش، صاحب اثر توان شد کافی ست حرف دل را خوانا نوشته باشی

فهرست عناوین:

۱	سخن مؤلف
۵	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۷	مقدمه
۹	علت انتخاب موضوع
۱۱	تاریخچه گارش
۱۵	مفهوم سنای
۱۵	مفهوم حکم
۲۰	مفهوم حکم واقعی و ظاهری
۲۶	مفهوم حکم اولی و ثانوی
۳۱	مفهوم حکم حکومتی
۳۷	فصل دوم: جایگاه و نقش عناوین ثانوی در فقه اسلامی
۳۹	مقدمه
۴۰	اهمیت احکام ثانوی
۴۳	نقش زمان و مکان در ایجاد عناوین ثانویه
۴۵	تأثیر زمان و مکان از منظر فقها
۴۷	گونه‌های تأثیر زمان و مکان در احکام
۵۱	ملاک و معیار احکام ثانوی
۵۱	ملاک جعل احکام ثانوی
۵۳	موقعیت حکم ثانوی در صورت اجتماع با حکم اولی
۵۴	تأثیر عناوین ثانویه در ملاک‌های احکام اولیه
۵۷	مجری احکام ثانوی

۶۱	نسبت میان ادله احکام ثانویه و ادله احکام اولیه
۶۲	نظریه تخصیص
۶۳	نظریه حکومت
۶۵	نظریه تعارض
۶۶	نظریه جمع عرفی
۶۷	بررسی اقوال
۷۳	فصل سوم: بررسی مهم‌ترین عناوین ثانویه
۷۵	مقدمه
۷۶	عنوان ضرورت منجر لزام
۷۶	مفهوم اضطرار
۷۸	مفهوم اضطرار در مباحث اصول
۷۸	مستندات و ادله فقهی قاعده اضطرار
۸۲	حد ضرورت
۸۳	قاعده لا ضرر
۸۴	معنای ضرر و ضرار
۸۵	معنای ضرار
۸۶	مستندات قاعده لا ضرر
۹۱	قاعده لا ضرر رافع ضرر شخصی یا نوعی
۹۳	قاعده‌ی نفی عسر و حرج
۹۳	مفهوم عسر و حرج
۹۵	درجات عسر و حرج
۹۷	دلیل حجیت قاعده‌ی نفی عسر و حرج

۱۰۰	عسر و حرج، شخصی یا نوعی
۱۰۳	قاعده‌ی تقيه
۱۰۴	مفهوم تقيه
۱۰۶	ادله حجیت تقيه
۱۰۹	اهمیت تقيه
۱۱۱	قاعده اکراه
۱۱۱	مفهوم اکراه
۱۱۳	مستندات قاعده اکراه
۱۱۶	قلمرو اکراه و دایره‌ی تأثیر آن
۱۱۷	حفظ نظام و مصلحت ظاهر
۱۲۱	بررسی دیگر عناوین ثانویه
۱۲۱	امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۲	الزام مخالفان
۱۲۳	امر و نهی پدر و مادر
۱۲۴	نهی همسر
۱۲۴	مقدمه واجب و حرام
۱۲۵	قضای حاجت مؤمن
۱۲۵	تأديب و تعزیر
۱۲۵	اهم و مهم
۱۲۶	نذر، عهد و قسم
۱۲۷	تصرف در مال دیگران

فصل چهارم: حکم حکومتی و ابعاد آن ۱۲۹

مقدمه ۱۳۱

انقسام حکم حکومتی ۱۳۲

ویژگی‌ها و خصائص حکم حکومتی ۱۳۵

نقش زمان و مکان در صدور احکام حکومتی ۱۳۷

قلمرو حکم حکومتی ۱۳۹

قلمرو زمانی و مکانی حکم حکومتی ۱۳۹

قلمرو موضوعی ۱۴۰

فصل پنجم: شرایط صدور حکم حکومتی و نقش آن در تراجم احکام و حل

معضلات اجتماعی ۱۴۷

مقدمه ۱۴۹

اسباب و شرایط صدور حکم حکومتی ۱۴۹

صدور حکم حکومتی بر مبنای عناوین ثانوی ۱۵۰

صدور حکم حکومتی بر مبنای مصلحت ۱۵۵

نقش حکم حکومتی در تراجم احکام ۱۶۹

حکم حکومتی در تراجم دو حکم شرعی ۱۶۹

حکم حکومتی در تراجم یا فتوای مجتهدین ۱۷۲

فصل ششم: حکم حکومتی در سیره معصومین و فقها و رابطه آن با سایر

احکام ۱۸۱

حکم حکومتی در سیره معصومین ۱۸۳

احکام عبادی ۱۸۳

احکام اقتصادی ۱۸۶

۱۸۷	احکام حقوقی و جزایی
۱۸۸	احکام حکومتی خانواده
۱۸۸	احکام اداری و سازمانی
۱۸۹	احکام حکومتی فقها در عصر غیبت
۱۸۹	احکام حکومتی فقهای متقدم
۱۸۹	احکام حکومتی فقهای معاصر
۱۹۵	نسبت و راند حکم حکومتی با سایر احکام
۱۹۶	احکام حکومتی، از اسام اولیه هستند
۱۹۸	ارزیابی نظریه
۲۰۰	احکام حکومتی، احکام ثانوی هستند
۲۰۵	نسبت میان احکام ثانوی و احکام حکومتی، عموم و خصوص من وجه است
۲۰۶	احکام حکومتی، نه از احکام اولیه هستند و نه از احکام ثانوی
۲۰۸	حکم حکومتی در طول حکم اولی و ثانوی است
۲۱۲	ماحصل نظرات
۲۱۵	نتیجه گیری
۲۲۱	فهرست منابع
۲۲۱	منابع فارسی
۲۲۵	منابع عربی
۲۳۸	فهرست مقالات تخصصی
۲۳۹	مقالات عربی

سخن مؤلف

خاتمیت و جاودانگی اسلام از ضروریات دین و بی‌نیاز از اثبات است، قوانین و دستورات آن نیز مطابق با فطرت بشری و نیازهای غریزی اوست و خالق هستی برنامه کامل برای پاسخ‌گویی به همه نیازهای او در همه عرصه‌های فردی و اجتماعی و دنیوی و اخروی او را بیان داشته است. بخشی از این آیین جامع و جاودان، احکام فقهی و بایده و نبایدهای عملی آن است، این بخش از تعالیم اسلام که شریعت و احکام نامیده می‌شود مجموعه حلال و حرام‌ها و دیگر احکام غیر الزامی است. این دستورات در واقع برنامه سبک‌ساز عملی سالک الی الله است تا او را به سرمنزل مقصود و جهان ماندگار برساند. احکام و قوانین ثابت اسلام بر اساس مصلحت‌ها و نیازهای ثابت و دائمی انسان‌ها مقرر شده است و پروردگار حکیم مؤلفه‌های ذاتی فراوانی به شریعت مقدس اسلام عطا کرده که راز و رمز جاودانگی آن را تشکیل می‌دهد، یکی از این مؤلفه‌ها، وجود قوانین سبک‌ساز متغیر است که همواره اسلام را با توسعه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و دیگر نیازهای جامعه بشری سازگار و قابل انطباق می‌کند. کسانی که با دستورات ارزشمند اسلام آشنا هستند، می‌دانند که اسلام در هیچ شرایطی پیروان خود را در تنگنا و بن‌بست قرار نداده، و هرگز با سبک‌ساز و سختی آن‌ها راضی نیست، و شریعت جاودانه اسلام سازگاری احکام با تغییرات زندگی بشر در گذر زمان را می‌طلبد. از این‌رو بررسی احکام ثانویه و احکام حکومتی به‌عنوان یکی از اشکال قابل‌تصور برای انعطاف‌پذیری احکام، ضروری به نظر می‌رسد، که این قوانین در دو حیطه احکام ثانویه و احکام و اختیارات حکومتی قابل‌بحث است.

لذا در کتاب حاضر ابتدا به مفهوم حکم اولی و ثانوی، حکم حکومتی و تفاوت هر یک از آن‌ها با دیگری، عنوان اولی و ثانوی، مفهوم حکم واقعی و ظاهری،... پرداخته شده است.

در ادامه، به جایگاه و نقش عناوین ثانویه در حیات فقه اسلامی، نقش زمان و مکان در ایجاد عناوین ثانویه، تأثیر زمان و مکان از منظر فقها پرداخته و گونه‌های تأثیر زمان و مکان در سه حالت؛ تغییر حکم به سبب تغییر موضوع، تغییر حکم به سبب تغییر متعلق حکم و مزاحمت دو حکم در مقام امتثال بررسی شده است. اهمیت احکام ثانویه، ملاک جعل احکام ثانوی، بیان گردیده و موقعیت حکم ثانوی در صورت اجتماع با حکم اولی و دو دیدگاهی که در این زمینه مطرح است نیز بررسی شده است، به نحوه اجرای احکام ثانویه و تشخیص آن در دو حیطة فردی و اجتماعی پرداخته و نسبت بین ادله احکام اولیه و ادله احکام ثانویه و ملاک تقدم ادله احکام ثانوی بر ادله احکام اولیه و چهار نظریه عارضه، موقت، تخصیص و جمع عرفی را که در این خصوص مطرح است بیان شده و در این تأثیرهای چون؛ اضطرار، اکراه، تقیه، ضرورت، عسر و حرج، ضرر و مصلحت نظام مفصلاً بررسی شده و به عناوین دیگر نیز اشاره شده، بدین منظور که اهمیت و ارزش احکام و عناوین ثانویه را بطور مختصر تبیین گردیده باشد.

در ادامه بحث نیز حکم حکومتی و ابعاد آن مورد بررسی قرار گرفته و ویژگی‌ها و اقسام حکم حکومتی توضیح داده شده است. نم‌روزی، مکانی و موضوعی حکم حکومتی و نظرات پیرامون آن بیان شده و احکام حکوه و سیره‌ی معصومین و فقها، جهت آشنایی با جایگاه حکم حکومتی ذکر شده و بیانی که در مورد سنخ حکم حکومتی وارد شده، مطرح و نظریه درست و منطقی بررسی شده است. اسباب و شرایط صدور حکم حکومتی در دو مقوله عناوین ثانویه و مصلحت تبیین شده، با توجه به این که شرط اصلی صدور حکم حکومتی مصلحت است مفصلاً تبیین گردیده و به ویژگی‌ها و شرایط صدور آن پرداخته و درنهایت به نقش حکم حکومتی در حل معضلات و مشکلات اجتماعی و تراحم احکام در مقام اجرا و تضاد آن با حکم مرجع تقلید پرداخته و به حکم حکومتی هلال ماه به عنوان نمونه‌ای از تراحم حکم مرجع تقلید و حاکم اشاره شده است.

احکام دائر مدار مصالح و مفاسد هستند و هر حکمی دارای ملاک و مناط ویژه‌ای است که برای رسیدن انسان به کمال جعل شده‌اند. عناوین ثانویه، عناوین عارضی هستند که مبتنی بر ملاک و معیاری است که موجب آن شده شارع آن را جعل کند، که با پیدایش این عناوین، ملاکات احکام اولیه دگرگون شده و تغییر این احکام را به دنبال دارد. ضابطه جعل حکم واقعی ثانوی، عروض یکی از عناوین ثانویه بر فعل مکلف است، که کدام نیازی از نیازهای انسان را برآورده می‌کند. احکام حکومتی نیز تابع مصالح عموم است و مصالح و مفاسد عموم، در زمان‌های مختلف و در مکان‌های گوناگون بسیار متفاوت و متغیر است. و از نظر زمان، قلمرو محدود و موقت دارند. زیرا منشأ این احکام نیازمندیات و مصالح و مفاسد اجتماعی است و تابع مقتضیات زمان و مکان است و با تغییر شرایط مکانی و مکانی از بین می‌روند.

حاکم و رهبر به‌منزله سر مخدوم است که به همه امور احاطه داشته و در راستای اجرای احکام و مقررات از قوای حکومتی حاکم در جامعه کمک می‌گیرد و بر همه تشکیلات حکومت اشراف تام دارد. آنچه مسلم است این است که حاکم اسلامی می‌تواند در اداره جامعه و حل مشکلات اجتماعی، مبارزه با معضلات اقتصادی و تحقق بخشیدن به عدالت اجتماعی و به‌طور کلی هر آنچه به انضاط و نظام جامعه مربوط می‌شود، از قواعد و احکام ثانوی، به‌عنوان ابزار کار، بهره‌مند شود. با امید به این که جایگاه اصلی حکم ثانوی و حکومتی را به‌عنوان حاکم که در جامعه کنونی با توجه به تغییرات زمان و مکان صادر می‌شود و بسیاری از مشکلات اجتماعی در سایه این دو حکم قابل حل است، تبیین شده باشد.

معصومه ایمانی